

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

شور حقوق بشر اسلامی

(چالش‌های راهکاری)

به اهتمام:

دکتر محمد حسین مظفری

منشور حقوق بشر اسلامی
(چالش‌ها و راهکارها)

به اهتمام: دکتر محمدحسین مظفری

ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)

طرح جلد: رضا باقریان

ویرایش و صفحه‌آرایی: روح الله فیض الهی

شماره‌گان: ۱۵۰۰

چاپ اول: ۱۳۸۹

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۷۲-۲

ISBN: 978-600-5574-72-2

حق چاپ و نشر و نسخه‌برداری دیجیتالی محفوظ است.

تهران، بزرگراه شهید چمران، بلوار مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، ص. ب، ۱۴۶۵۵-۱۵۹ تلفن: ۰۲۶۳۷۰۱۴۲

مترجم: همایش منشور حقوق بشر اسلامی، چالش‌ها و راهکارها (۱۳۸۶؛ تهران)

عنوان و نام پدیدآور: منشور حقوق بشر اسلامی (چالش‌ها و راهکارها)؛ چالش‌ها و راهکارها به اهتمام محمدحسین مظفری.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ ص، ۱۴۵×۲۱۵ مم

شابک: ۳۵۰۰-۶۰۰-۵۵۷۴-۷۲-۲

وضعیت فهرست ثوبی: فیبا

موضوع: حقوق بشر (اسلام) — کنگره‌ها

شناسه افزوده: مظفری، محمدحسین، ۱۳۳۹— گردآورنده

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق(ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۸۶ ۸۴۵/۰۰۰-۱BF

رده بندی دیجیتال: ۲۹۷ ۴۸۳۴

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۸۹۲۱۲

فهرست مطالب

۹.....	سخن ناشر
۱۳.....	مقدمه
فصل ۱. منشور حقوق بشر اسلامی: ارزیابی گذشته و چشم انداز آینده ۱۷	
/ دکتر حسین مهرپور	
۱۷.....	۱-۱. مقدمه
۱۸.....	۲-۱. اشارهای به اسناد شناخته شده حقوق بشر
۱۸.....	۱-۲-۱. قبل از اعلامیه جهانی حقوق بشر
۲۲.....	۲-۲-۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر و اسناد نشأت گرفته از آن
۲۶.....	۳-۱. نگاهی به اعلامیه های اسلامی حقوق بشر
۲۶.....	۳-۲-۱. قبل از اعلامیه قاهره
۲۹.....	۳-۲-۲. اعلامیه قاهره در مورد حقوق بشر در اسلام
۳۶.....	۴-۱. منشور حقوق بشر اسلامی و نکات لازم الرعایه

۶ □ منشور حقوق بشر اسلامی: چالش ها و راهکارها

فصل ۲. تشکیل دیوان حقوق بشر اسلامی: بررسی ضرورت‌های عینی و امکان عملی ۴۱	/ دکتر سید قاسم زمانی
۱-۱. مقدمه ۴۱	
۱-۲. ضرورت تشکیل دیوان حقوق بشر اسلامی ۴۲	
۱-۳. امکان تشکیل دیوان حقوق بشر اسلامی ۴۴	
فصل ۳. منشور یا اعلامیه اسلامی حقوق بشر؟ ۴۹	/ سید علی خرم
۳-۱. مقدمه ۴۹	
۳-۲. نقش کشورهای اسلامی در تدوین استناد حقوق بشری ۵۰	
۳-۳. مقایسه اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه اسلامی حقوق بشر ۵۵	
۳-۴. انعکاس اعلامیه اسلامی حقوق بشر در جهان اسلام و جامعه جهانی ۶۵	
۳-۵. کنفرانس دیدگاه‌های ادیان الهی نسبت به اعلامیه جهانی حقوق بشر ۶۶	
۳-۶. منشور یا اعلامیه جهانی حقوق بشر اسلامی؟ ۶۸	
۳-۷. الزامات حقوقی کشورهای اسلامی ۶۹	
۳-۸. منشور جهانی حقوق بشر اسلامی: پیش‌بینی؟ ۷۱	
فصل ۴. استراتژی کشورهای اسلامی در گفتمان حقوق بشر ۷۵	/ دکتر محمد حسین مظفری
۴-۱. مقدمه ۷۵	
۴-۲. فقدان استراتژی ۷۸	
۴-۳. استراتژی جایگزینی ۸۶	
۴-۴. استراتژی استحاله ۹۵	

۷ □ فهرست مطالب

۴-۵. استراتژی تکمیلی.....	۱۰۴
۶-۶. نتیجه‌گیری.....	۱۱۱
فضای ۵. حقوق بشر اسلامی: چیستی، بنیانها و پیش فرضها	
/ بهمن اکبری	
۱-۱. مقدمه.....	۱۱۵
۲-۲. کلیات.....	۱۱۷
۳-۳-۱. مساله اصلی تحقیق.....	۱۱۷
۳-۳-۲. ضرورت و هدف تحقیق.....	۱۱۸
۳-۳-۳. تعریف مفاهیم.....	۱۲۰
۳-۳-۴. روش تحقیق.....	۱۲۳
۳-۳-۵. چیستی، بنیانها و پیش فرض‌های "حقوق بشر".....	۱۲۳
۳-۳-۶. زمان و زمینه تکوین حقوق بشر معاصر.....	۱۲۳
۳-۳-۷. تعریف یابی برای حقوق بشر معاصر.....	۱۲۴
۳-۳-۸. مفاهیم و موضوعات حقوق بشر.....	۱۲۵
۳-۳-۹. چیستی، بنیانها و پیش فرض‌های "حقوق بشر اسلامی".....	۱۲۸
۴-۱. نگاه استراتژیک به مقوله "حقوق بشر اسلامی".....	۱۲۹
۴-۲. پیش فرض‌های معرفت شناختی "حقوق بشر اسلامی".....	۱۳۲
۴-۳. اصول حقوق بشر اسلامی.....	۱۳۳
۴-۴. کرامت انسانی در منظمه معرفتی اسلام.....	۱۳۵
۴-۵-۱. تعریف کرامت.....	۱۳۵
۴-۵-۲. کرامت انسان در متون اسلامی.....	۱۳۶
۴-۵-۳. نسبت میان «کرامت»، «عدالت»، «آزادی» و «برابری».....	۱۴۰

۸ منشور حقوق بشر اسلامی: چالش ها و راهکارها

فصل ۶. بررسی مدل ترتیبات منطقه‌ای حقوق بشر: ارائه راهکارهایی برای بهره‌مندی اعضاي سازمان کنفرانس اسلامی ۱۴۳	۱۴۳
/ محمد حسن ضيائی فر	
۶-۱. مقدمه ۱۴۳	۱۴۳
۶-۲. مفهوم همکاری منطقه‌ای برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۴۶	۱۴۶
۶-۳. مبانی حقوقی بین المللی مدل ترتیبات منطقه‌ای همکاری برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۴۹	۱۴۹
۶-۴. روند اجلاس‌های ادواری شکل دهنده مدل ترتیبات منطقه‌ای همکاری برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۵۲	۱۵۲
۶-۵. اصول مبنایی ترتیبات همکاری منطقه‌ای برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۵۵	۱۵۵
۶-۶. چارچوب موضوعی مدل ترتیبات منطقه‌ای همکاری برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۵۶	۱۵۶
۶-۷. برخی دستاوردهای مدل ترتیبات منطقه‌ای همکاری برای حمایت و ارتقاء حقوق بشر ۱۵۹	۱۵۹
۶-۸. مدل مورد بررسی منطقه‌ای و تجربیات قابل استفاده برای کشورهای اسلامی ۱۶۱	۱۶۱
جمع بندی و نتیجه گیری ۱۶۷	۱۶۷
فهرست اعلام ۱۶۹	۱۶۹

وَلَقَدْ أَتَيْنَا دَأْوِدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا لَحْمَدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا

عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِ الْمُؤْمِنِينَ

(قرآن سوره مبارکه النمل آیه شریفه ۱۵۰)

سخن ناشر

تریبیت اسلامی، مرجعیت علمی

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق (ع) ... مرجع تحقیقات مراکز

علمی و دانشگاه‌های دنیا بشود» مقام معظم رهبری^۱

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق (ع) که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تریبیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «ترکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد،

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق(ع) مورخ

.۱۳۸۴/۱۰ ۲۹

۱۰ □ منشور حقوق بشر اسلامی: چالش ها و راهکارها

عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشنانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیدین است.

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که بیش از «ربع قرن» تجربه دارد و هم اکنون ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود در طبیعه دور جدید فعالیتش بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام ورزد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای

فهرست مطالب □ ۱۱

بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند- درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق(ع) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت.(انشاء الله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

از زمان تصویب منشور ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، سازمان ملل متحد مجموعه‌ای از استناد بین‌المللی حقوق بشر را تدوین کرده است. یکی از روش‌های اجرای مقررات این استناد، تقویت سازوکارهای ملل متحد برای حمایت از حقوق بشر است. سازمان ملل متحد برای حمایت از حقوق بشر دو نوع ساختار و سازوکار متفاوت پیش بینی کرده است: ارکان مبتنی بر منشور و ارکان مبتنی بر معاهدات.

کمیسیون حقوق بشر در تاریخ ۱۶ فوریه سال ۱۹۴۶ میلادی بر اساس منشور ملل متحد ایجاد شد. با گذشت شصت سال از فعالیت کمیسیون جای خود را به شورای حقوق بشر داد اما در کنار ارکانی که بر اساس منشور ملل متحد ایجاد شده‌اند؛ ارکان دیگری نیز برای اעתلای حقوق بشر فعالیت دارند که بر اساس معاهدات حقوق بشر شکل گرفته‌اند. برای مثال در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی از ایجاد یک کمیته نظارتی با نام کمیته حقوق بشر سخن رفته است. وظیفة اصلی این کمیته بررسی گزارشاتی است که دولت‌های عضو میثاق از وضعیت اجرای مقررات آن ارائه می‌کنند. گویا

۱۴ منشور حقوق بشر اسلامی: چالش ها و راهکارها

دست کم از دیدگاه نظری پاسخگویی دولت‌ها در خصوص عملکرد خود در زمینه حقوق بشر رو به افزایش است. زیرا بیش از سه چهارم کشورهای جهان میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر را تصویب کرده‌اند.

روش دیگر تنظیم ساز و کارهایی برای حمایت از اجرای معیارهای حقوق بشر در سطح ملی و منطقه‌ای است. به همین علت به موازات تدوین و تصویب استاد بین‌المللی حقوق بشر، استاد منطقه‌ای حقوق بشر نیز تدوین و تصویب شده است. در استاد منطقه‌ای حقوق بشر ارکانی برای نظارت اجرای حقوق بشر پیش‌بینی شده است. برای مثال در نظام اروپایی، کمیسیون اروپایی حقوق بشر و نهاد جانشین آن یعنی دادگاه اروپایی حقوق بشر مهم‌ترین سازوکار منطقه‌ای در باب حمایت از حقوق محسوب می‌شود. در مقایسه با اروپا، ترتیبات منطقه‌ای در دو قاره آمریکا و آفریقا از موفقیت کمتری برخوردار بوده‌اند. اتحادیه عرب و منطقه آسیا هنوز کمیسیون‌های حقوق بشر منطقه‌ای ندارند. در سال ۱۹۹۶ سازمان آسیا و اقیانوسیه با هدف پشتیبانی از همکاری منطقه‌ای در زمینه ایجاد و توسعه نهادهای ملی به منظور حمایت از حقوق بشر در کشورهای منطقه و اعتلای آن تأسیس گردید. همچنین طرح‌هایی درباره ایجاد کمیسیون حقوق بشر در منطقه جنوب شرق آسیا و دادگاه آفریقا بی حقوق بشر مطرح شده است.

در کنار منطقه آسیا، کشورهای اسلامی نیز فاقد ترتیبات منطقه‌ای حقوق بشر هستند. در سال ۱۹۹۰ میلادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی اعلامیه حقوق بشر در اسلام را تصویب کردند. هر چند در ابتدا تردیدهایی درباره انطباق مقررات این اعلامیه با معیارهای بین‌المللی حقوق بشر مطرح شده بود اما سرانجام اعلامیه حقوق بشر در اسلام از سوی ارکان

سازمان ملل به عنوان یکی از استناد منطقه‌ای پذیرفته شد. از این رو ضرورت دارد کشورهای اسلامی از طریق سازمان کنفرانس اسلامی اقدامات لازم را برای ایجاد ترتیبات منطقه‌ای مؤثر برای نظارت بر وضعیت اجرای مقررات حقوق بشر به انجام برسانند.

با توجه به همین ضرورت بود که دبیر کل سازمان کنفرانس اسلامی به مناسبت شصتمین سالگرد صدور اعلامیه جهانی از شکل‌گیری و ایجاد این ترتیبات منطقه‌ای در سال ۲۰۰۸ سخن گفته بود. همچنین بر اساس یادداشت تفاهمی که در سال ۲۰۰۶ بین سازمان کنفرانس اسلامی و کمیساريای عالی حقوق بشر به امضای رسیده؛ مقرر گردید که دو طرف برای تدوین منشور حقوق بشر کنفرانس اسلامی همکاری کنند.

چنانچه این ترتیبات در زمان مقرر و به صورتی کارآمد ایجاد می‌گردید؛ هم برای اعتلا و اجرای حقوق بشر سودمند بود و هم از دخالت‌های غیرقابل قبول و کاربرست ابزاری حقوق بشر جلوگیری شده بود. سازمان کنفرانس اسلامی به وزیران خارجه کشورهای عضو به عنوان مهم‌ترین رکن ناظر بر اجرای تصمیمات این سازمان، ماموریت داده بود که موضوع تدوین منشور حقوق بشر را مد نظر قرار دهند. همچنین سازمان کنفرانس اسلامی اعلام کرده بود که اجلاس گروه متخصصان و کارشناسان بین‌دولتی به منظور بررسی امکان تأسیس یک نهاد مستقل برای اعتلای حقوق بشر در کشورهای عضو در جده (عربستان سعودی) برگزار خواهد شد؛ اما زمانی برای آن مقرر نشد و گویا این اجلاس هرگز برگزار نگردید.

نظر به اهمیت تدوین منشور حقوق بشر اسلامی و اقدامات جاری سازمان کنفرانس اسلامی و لزوم مشارکت مؤثر نهادهای علمی و فرهنگی

۱۶ □ منشور حقوق بشر اسلامی؛ چالش‌ها و راهکارها

کشور در این موضوع، گروه مطالعات اسلامی در مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی به مناسبت شصتمنی سالگرد صدور اعلامیه جهانی حقوق بشر همایش منشور حقوق بشر اسلامی؛ چالش‌ها و راهکارها را با مشارکت علمی استادان ارجمند و پژوهشگران دانشور کشورمان در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی برگزار کرد. مجموعه‌ای که پیش روی شما خواننده محترم قرار دارد؛ مقالات برگزیده این همایش است.

هر چند پیش‌بینی‌ها و وعده‌های دیبرکل و دیگر ارکان سازمان کنفرانس اسلامی در موعد مقرر عملی نگردید؛ اما ضرورت دارد که مراکز علمی و دستگاه‌های اجرایی کشور آمادگی لازم را برای مشارکت در تدوین منشور حقوق بشر اسلامی و شکل‌گیری ترتیبات منطقه‌ای آن داشته باشند. امید است که این مجموعه توائیته باشد؛ اهمیت و ضرورت این مهم را بنمایاند.

منشور حقوق بشر اسلامی: ارزیابی گذشته و چشم‌انداز آینده

دکتر حسین مهرپور^۱

۱-۱. مقدمه

با نشر و گسترش اعلامیه جهانی حقوق بشر و ترویج گستردگی مفاهیم و موضوعات مندرج در آن و به ویژه تأکید بر جهان‌شمولی و تشویق همه اعضای جامعه جهانی و خصوصاً تأکید دولتها بر رعایت و احترام به موازین مقرر در اعلامیه و احساس مغایرت برخی از مبانی و مصادیق آن با موازین دینی و معتقدات اسلامی، جمعی از مقامات و گروه‌های اسلامی را بر آن داشت که موضع و جایگاه حقوق بشر را از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار دهند و سرانجام دیدگاه اسلامی در زمینه حقوق بشر را به سان اعلامیه جهانی، طی اعلامیه‌ای ابراز دارند و عملی و اجرایی شدن آن را پس‌گیری نمایند.

^۱. استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

۱۸ □ منشور حقوق بشر اسلامی : چالش‌ها و راهکارها

جدیدترین و رسمی‌ترین اعلامیه در این زمینه، اعلامیه قاهره در مورد حقوق بشر در اسلام است که در سال ۱۳۶۹ هجری شمسی (اویت ۱۹۹۰) در قاهره به تصویب و امضاء وزارت خارجه کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی رسیده است. هر چند مدت یک بار با پی‌گیری برخی از کشورهای اسلامی، سازمان کنفرانس اسلامی با صدور بیانیه یا قطعنامه‌ای در مقام خارج کردن اعلامیه از بی‌تحرکی و وارد کردن آن به حیطه عمل و اجرا بر می‌آید و اخیراً بحث تدوین منشور حقوق بشر اسلامی و احیاناً تشکیل دیوان یا دادگاه حقوق بشر اسلامی مطرح شده و به نقد و بررسی و ارزیابی گذشته است.

در این مقاله برای پرداختن به موضوع، ابتدا اشاره‌ای به اسناد جهانی و منطقه‌ای شناخته شده حقوق بشر و زمینه‌ها و رسالت آنها نموده و سپس نگاهی به اعلامیه‌های اسلامی حقوق بشر خواهیم انداشت و پس از آن اعلامیه اسلامی حقوق بشر قاهره را مورد بررسی اجمالی قرار داده و سرانجام برخی نکات لازم را در خصوص تدوین منشور حقوق بشر اسلامی پادآوری می‌نماییم.

۱-۲. اشاره‌ای به اسناد شناخته شده حقوق بشر

۱-۲-۱. قبل از اعلامیه جهانی حقوق بشر

از دوران قدیم همواره به مناسبت‌های مختلف از سوی برخی شخصیت‌ها، گروه‌ها و مقامات، بیانیه‌ها و دستورالعمل‌هایی صادر شده که توصیه به رعایت حقوق افراد انسانی، حمایت از مظلوم و اجرای عدالت، صرف نظر

از تعلقات نژادی، قومی و قبیله‌ای و احیاناً مذهبی نموده‌اند و بعضی از این نوع بیانیه‌ها مورد توجه و اقبال عمومی قرار گرفته‌اند؛ از جمله این‌ها می‌توان به اعلامیه کوروش کبیر، صادره در سال ۵۳۹ قبل از میلاد اشاره کرد که موضوع اصلی آن رعایت حقوق اقلیت‌ها به خصوص یهودیان که آن موقع در اسارت به سر می‌بردند و شناسایی حقوق انسانی برای همه مردم بود.^۱ بخشی از اعلامیه او هم اکنون بر دیوار یکی از راهروهای ساختمان سازمان ملل در نیویورک به عنوان اولین اعلامیه شناخته شده جهانی حقوق بشر نصب شده است، بیانیه دیگر «فرمان کبیر»^۲ یا «ماگنا کارتا» (Magna carta) که در سال ۱۲۱۵ میلادی از سوی «جان» پادشاه انگلستان صادر شد و در آن نیز به رعایت قواعدی در راستای رعایت حقوق انسانی افراد پرداخته شده بود. حتی از پیمان حلف‌الفُضول^۳ نیز که قبل از بعثت پیامبر اکرم (ص) و در دوره جوانی ایشان در خانه «عبدالله بن جدعان» در مکه بین گروهی از جوانمردان بسته شد که از ستمدیده‌ای که قوم و قبیله و پناهگاهی ندارد؛ حمایت کنند و از حقوق او دفاع نمایند؛ می‌توان در زمرة این اسناد حقوق بشر باستانی یاد نمود. ولی در دوره‌های اخیر مشخصاً از دو سنده حقوق بشری تأثیرگذار می‌توان یاد کرد؛ یکی اعلامیه استقلال آمریکا که در سال ۱۷۷۶ توسط نمایندگان سیزده ایالت آمریکا که در استعمار دولت

۱. تاریخ تمدن ویل دورانت، جلد اول، ترجمه احمد آرام و دیگران، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۷۶، صفحات ۳۸۰ و ۴۰۸ و ایران از آغاز تا اسلام، تألیف گریشمن، ترجمه معین، چاپ هفتم، سال ۱۳۶۸، صفحه ۱۴۱

۲. دکتر سید محمد هاشمی، حقوق بشر را آزادی‌های اساسی، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۴، ص ۱۲۴

۳. بنگرید سیره ابن هشام، جلد ۱، صفحه ۱۴۰

انگلیس به سر می‌بردند؛ در مقام توجیه اقدام خود برای جدایی از دولت مزبور و اعلام استقلال صادر شد. در ابتدای این اعلامیه با اشاره به این که در تاریخ ملت‌ها، زمانی فرا می‌رسد که یک ملت باید بندۀایی که او را به دیگری مربوط می‌کند؛ بگسلد و اعلام استقلال نماید؛ آمده است: «ما به این حقایق بدیهی ایمان داریم که همه افراد بشر مساوی خلق شده‌اند و خالق آنها برخی از حقوق غیرقابل سلب به آنها داده است که از جمله آنها حق حیات، آزادی و جستجوی خوشبختی است. دولت‌ها که از بین مردم و با رضایت آنها بر سر کار می‌آیند؛ موظف به تأمین این حقوق هستند و اگر دولتی با هر شکل و نوعی از حکومت در مقام از بین بردن این اهداف و حقوق برآید؛ حق ملت‌هast است که آن حکومت را کنار گذاشته و حکومت جدیدی برقرار نمایند.»^۱

سندا دیگر اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه است که در جریان انقلاب کبیر فرانسه و مبارزات مردم علیه پادشاهی دیکتاتوری از سوی مجلس ملی فرانسه در ۲۶ اوت ۱۷۸۹ به تصویب رسید.

در این اعلامیه که مشتمل بر ۱۷ ماده است، اصول مهم حقوق بشر از قبیل: حق آزادی، بیان افکار و عقاید، برابری، اصل حاکمیت مردم و نشأت گرفتن قانون از اراده مردم، حق مالکیت، اصل برائت، اصل قانونی بودن جرم و مجازات، منع تفتیش عقاید (حتی عقاید مذهبی)، مورد توجه قرار گرفت.^۲

۱. برای ملاحظه متن اعلامیه استقلال آمریکا بنگرید:

(پیوست یک) 1985. The American Polity. Everett Carl ladde. New York,

۲. برای ملاحظه تفصیل بیشتر، رجوع کنید به کتاب: نظام بین‌المللی حقوق بشر از حسین مهرپور، چاپ اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۸۳، صفحه ۳۰۵

اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه، همانند انقلاب کبیر فرانسه موج جدیدی ایجاد کرد و آثار آن محدود به خود فرانسه نشد؛ بلکه تأثیر زیادی در سطح دنیا و از جمله کشورهای اسلامی بر جای گذاشت و مفاهیم مورد نظر اعلامیه بر نوع بینش متفکرین و مصلحین جوامع رسوخ قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد. آثار نفوذ این مفاهیم را در اصلاحات اجتماعی و سیاسی از جمله انقلاب مشروطه در ایران و حتی در بحث‌های جدید مسائل اجتماعی دینی مانند مباحث مربوط به آزادی و مساوات مرحوم آیت الله نائینی در کتاب «تبیه الامّة و تنزیه الملّة» می‌توان مشاهده نمود.^۱

در این دو سند مهم حقوق بشر که برخی از حقوق و آزادی‌های اساسی برای انسان ترسیم شده بود، نقش خداوند به عنوان خالق انسان و منشاء اعطای این حقوق برای انسان، از نظر دور نمانده بود. در اعلامیه استقلال آمریکا، صریحاً عنوان شده بود که خداوند خالق انسان این حقوق غیرقابل سلب را به او اعطاء کرده است. در اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه نیز هر چند نقش خداوند این گونه پر رنگ ذکر نشده و حقوق شمرده شده در آن اعلامیه برای انسان، حقوق ذاتی او قلمداد شده است؛ ولی در عین حال در مقدمه اعلامیه مزبور که در مقام بیان و توجیه حقوق انسان است؛ تصریح شده که مجلس ملی فرانسه در حضور خداوند قادر متعال و تحت اشراف او این حقوق را برای انسان‌ها اعلام می‌دارد.^۲

۱. بنگرید: کتاب تبیه الامّة و تنزیه الملّة یا مقدمه و توضیحات آیت الله طالقانی، چاپ ۱۳۵۸

۲. قسمتی از متن انتهای مقدمه اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه: . . . L'assemblée nationale reconnaît et déclare, en présence et sous les auspices de l'être supreme, les droits suivants de l'homme et d'citoyen.

از مجموعه قانون اساسی فرانسه، انتشارات دیوان کشور فرانسه سال ۱۹۹۴

تا این زمان از سوی کشورهای اسلامی و مقامات مذهبی، اعلامیه و یا بیانیه‌ای در خصوص حقوق بشر در اسلام و یا دیدگاه اسلام در مورد حقوق بشر صادر نشده بود؛ البته شکی نیست که یکی از منابع مهم حقوق بشر تعلیمات مذهبی است و به خصوص مقررات اسلامی مشحون از آموزه‌هایی است که مربوط به رعایت حقوق انسان‌ها می‌شود؛ ولی به هر حال خارج از متون دینی، سندي به عنوان سند حقوق بشر اسلامی صادر نشد. ولی همان‌طور که اشاره شد در رابطه با مفاهیم طرح شده در اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه، بحث‌هایی از دیدگاه اسلامی در نوشته‌ها و آثار بعضی از اندیشمندان به تدریج دیده می‌شد.

۲-۲-۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر و اسناد نشأت گرفته از آن

پس از پایان جنگ جهانی دوم و هم‌زمان با تشکیل سازمان ملل متحد یکی از موضوعات مهمی که مورد توجه قرار گرفت؛ حقوق بشر و تنظیم سند جهانی بود که برخی از حقوق به عنوان حقوق اساسی برای همه انسان‌ها از سوی همگان به رسمیت شناخته شود و خصوصاً تبعیض براساس نژاد، جنس و مذهب که همواره یکی از مصائب جامعه بشری را تشکیل می‌داد؛ برداشته شود و مقررات این سند به عنوان فهم و درک و وجودان متعارف عموم مردم و کلیه ملل تلقی گردد.

سرانجام در دهم دسامبر ۱۹۴۸ (۱۹ آذر ۱۳۲۷) سندي ۳۰ ماده‌ای به نام اعلامیه جهانی حقوق بشر از تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در آن موقع پنجاه و شش دولت عضو آن بودند با رأی مثبت ۴۸ دولت تصویب شد. تفاوت این اعلامیه حقوق بشر با دیگر اسناد حقوق بشری در

این بود که این اعلامیه نه از سوی یک دولت یا یک گروه و یا مقام خاص بلکه از سوی یک نهاد بین‌المللی مرکب از جمیع از نمایندگان دولت‌های مختلف از چهار قاره جهان تصویب و بر جهان‌شمول بودن آن تأکید شد. از لحاظ ماهوی نیز در این اعلامیه بر حیثیت و کرامت ذاتی انسان^۱ و برابر بودن همه انسان‌ها در اصل شرافت انسانی^۲ و تساوی در اعمال حقوق بدون تبعیض از حیث نژاد، زبان، رنگ، جنس، مذهب^۳ و ... تصریح شده و مصادیقی از حقوق لازم‌الرعایه برای همه افراد بشر مانند آزادی، آزاد بودن به معنای لغو بردگی و خرید و فروش انسان، اصل برائت، ممنوعیت شکنجه، دادرسی عادلانه، شرکت در اداره امور کشور و امثال آنها ذکر شده است.

در این اعلامیه به نقش و حضور خداوند در مورد برخورداری انسان از این حقوق، اشاره‌ای نشده و به گونه‌ای تنظیم شده که شامل همه افراد انسان اعم از معتقد به خدا و غیر معتقد می‌شود. از لحاظ اعتقاد مذهبی نیز به روشنی و صراحة تأکید شده است که افراد در داشتن هر گونه عقیده مذهبی آزادند و از جمله برای تغییر مذهب خود و پذیرش مذهب جدید نیز آزادی دارند. طبق ماده ۱۸ که می‌گوید:

۱. فراز اول مقدمه: «از آن جا که شناسایی حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری و حقوق یکسان و انتقال ناپذیر آنان، اساس آزادی، عدالت و صلح را در جهان تشکیل می‌دهد...».

۲. ماده ۱ اعلامیه: «تمام افراد بشر، آزاد به دنیا می‌آیند و از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند...».

۳. ماده ۲ اعلامیه: «هر کس می‌تواند بدون هیچ گونه تعاییر، مخصوصاً از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و هم چنین ملت، وضع اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر موقعیت دیگر، از تمام حقوق و کلیه آزادی‌هایی که در اعلامیه حاضر ذکر شده است، بهره‌مند گردد...».

«هر کس حق دارد از آزادی فکر، وجودان و مذهب بهره‌مند شود. این حق متضمن آزادی تغییر مذهب یا عقیده و همچنین متضمن آزادی اظهار عقیده و ایمان می‌باشد.»

پس از تصویب و انتشار این اعلامیه به تدریج استناد حقوق بشر دیگری از سوی سازمان ملل به تصویب رسیدند که از یک سو مقررات حقوق بشر مندرج در اعلامیه را با تبیین و تفصیل بیشتر و گاه تخصصی‌تر بیان می‌کردند و از سوی دیگر با دادن جنبه پیمان‌نامه و معاهده به آنها و گرفتن تصویب دولت‌ها، جنبه لازم‌الاجرا بودن به آنها دادند و از طرف دیگر نهادهای ناظری پیش‌بینی شدند که بر اجرای صحیح آنها نظارت نمایند.

مهم‌ترین این استناد عبارت اند از: میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، کنوانسیون رفع تبعیض نژادی، کنوانسیون منع شکنجه، کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان و کنوانسیون حقوق کودک.

در واقع این کنوانسیون‌ها مقررات اعلامیه جهانی را با تفصیل بیشتری به صورت الزامات قراردادی در قالب پیمان‌نامه به تصویب دولت‌ها رسانده و از این طریق آنها را لازم‌الاجرا نموده و نهادهایی به نام کمیته حقوق بشر، کمیته رفع تبعیض نژادی، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کمیته حقوق کودک، کمیته منع شکنجه و کمیته رفع تبعیض علیه زنان برای اعمال نظارت بر صحت اجرای آنها پدید آورده‌اند.

در کنار این استناد جهانی حقوق بشر، استناد منطقه‌ای حقوق بشر نیز به تدریج، تدوین و تصویب و منتشر شدند که ضمن بیان و ذکر مفاهیم و مصادیقه از حقوق به عنوان حقوق بشر، ساز و کار اجرایی متناسب خود را

نیز برای اجرای آن ذکر کردند. معروف‌ترین این اسناد عبارتند از: کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مصوب ۴ نوامبر ۱۹۵۰ شورای اروپا مشتمل بر یک مقدمه و ۶۶ ماده، با ساز و کار اجرایی کمیسیون اروپایی حقوق بشر و دادگاه اروپایی حقوق بشر، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر مصوب ۲۲ نوامبر ۱۹۶۹ مصوب کنفرانس دیپلماتیک بین آمریکایی در کاستاریکا با ساز و کار کمیسیون آمریکایی حقوق بشر و دادگاه آمریکایی حقوق بشر و منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، مصوب کنفرانس سران کشورهای آفریقا (اتحادیه آفریقا) با ساز و کار کمیسیون آفریقایی حقوق بشر.^۱

در همه این اسناد منطقه‌ای حقوق بشر، حقوق ماهوی شناخته شده برای افراد انسان، به روال اعلامیه جهانی حقوق بشر گاه با تفصیل بیشتر و یا اضافاتی ذکر شده است. در منشور آفریقایی حقوق بشر در کنار بیان حقوق بشر به ذکر مسئولیت‌های افراد انسانی نیز پرداخته شده است و از نسل سوم حقوق بشر مانند حق صلح و حق توسعه و خودمختاری و استفاده از منابع طبیعی و برخورداری از محیط زیست سالم نیز سخن به میان آمده است.

علی‌الاصول می‌توان گفت که این اسناد منطقه‌ای، ضمن پذیرش و تأیید مقررات اعلامیه جهانی حقوق بشر تلاش کردند که آنها را با تفصیل بیشتر و احیاناً با کمی اضافه و ذکر مسئولیت‌های افراد در کنار حقوق و عملدآ تبعیه ساز و کار اجرایی، اجرای مقررات حقوق بشر را بهتر تضمین نمایند.

رسالت همه این اسناد تلاش برای بیان و تثبیت یک سلسله موازین حقوقی برای انسان در این زندگی دنیایی بدون توجه به هر گونه تعلق

۱. برای ملاحظه تفصیل مباحث مربوط به هر یک از این اسناد و نهادهای منطقه‌ای رجوع کنید به کتاب: نظام بین‌الملل حقوق بشر از: حسین مهریون، پیشین، صفحات ۱۸۲ تا ۲۴۱.

نژادی، زبانی، جنسی، قومی و مذهبی است تا بتوان جامعه دنیایی مبتنی بر صلح و بدون جنگ و خونریزی برای ابناء بشر داشت که البته متأسفانه توفیق عملی چندانی در این امر به دست نیامده است.

۱-۳. نگاهی به اعلامیه‌های اسلامی حقوق بشر

۱-۳-۱. قبل از اعلامیه قاهره

پس از رواج و شیوع مفاهیم حقوق بشر اعلامیه جهانی و تبلیغ گسترده آن و تأکید بر جهان‌شمول بودن و ترغیب دولت‌ها و ملت‌ها به رعایت آنها و وارد کردن آنها در قوانین داخلی خود، از چند جهت توجه و حساسیت محافل اسلامی و احياناً دولت‌های اسلامی برآنگیخته شد. از یک سو تبلیغ و تقدیس این مفاهیم و موازین به عنوان دستاوردهای بشری قرن بیستم در حالی که بسیاری از این مفاهیم و عناوین انسانی خوب، به نحو بسیار خوب و شایسته، قرن‌ها پیش در آموزه‌های اصیل اسلامی وجود داشت؛ از سوی دیگر بیتفاوتی به مذهب و اعتقادات دینی و معنوی و نادیده گرفتن خداوند به عنوان خالق انسان و از طرف دیگر وجود برخی مقررات مغایر با موازین اسلامی در اعلامیه به عنوان حقوق بشر لازم‌الرعايه، مانند آزادی مطلق در مورد مذهب تا حد تغییر مذهب که در اسلام به عنوان ارتداد از آن یاد می‌شود و نیز تساوی مطلق زن و مرد در اعمال کلیه حقوق و از جمله در خانواده از تشکیل و اداره تا انحلال به تدریج، عکس‌العمل محافل اسلامی را در برابر این اعلامیه در پی داشت. در کنار همه اینها سوء‌ظنی نیز در کشورهای اسلامی نسبت به مفاد برخی از مواد اعلامیه خصوصاً حق آزادی

تغییر مذهب پیدا شد و آن این که دولت‌های غربی و مسیحی بدین وسیله می‌خواهند؛ راه را برای آزادی تبلیغ ادیان غیراسلامی در کشورهای اسلامی و سوق دادن جوانان مسلمان به مذاهب دیگر باز کنند؛ به گونه‌ای که در هنگام طرح «ماده ۱۸»^۱ و حق آزادی تغییر مذهب در مجمع عمومی سازمان ملل، نمایندگان بعضی از کشورهای اسلامی به سوء استفاده میسیونرهای مذهبی در ممالک اسلامی اشاره کردند و نماینده مصر اعلام کرد که آوردن این قید آزادی تغییر مذهب، ناخواسته دسیسه برخی میسیونرهای مذهبی را که در شرق به خوبی شناخته شده‌اند و هدف‌شان مرتد کردن مسلمانان مشرق زمین است؛ تسهیل می‌کند.^۲

این عوامل موجب شد که در جهان اسلام در ارتباط با مسئله حقوق بشر و اعلامیه جهانی و موجی که ایجاد شد؛ واکنش نشان داده شود و جایگاه حقوق بشر در مبانی اسلامی مورد بررسی قرار گرفته و موضع‌گیری مناسب صورت گیرد. در بی این امر برخی محافل اسلامی با مطالعه اعلامیه جهانی حقوق بشر و مقررات مندرج در آن، آنها را بر موازین اسلامی عرضه داشتند و بیانیه‌ها و اعلامیه‌هایی بر سیاق همان اعلامیه جهانی حقوق بشر و با ملاحظه حقوقی که در آن اعلامیه آمده بود و با عنایت به جایگاه آنها در تعالیم اسلامی. به نام اعلامیه جهانی حقوق بشر اسلامی صادر کردند. وجه مشترک این اعلامیه‌ها تأکید بر وجود موازین حقوق بشری در اسلام و

۱. ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر؛ «هر کس حق دارد که از آزادی فکر، وجدان و مذهب، بهره‌مند باشد، این حق متضمن آزادی تغییر مذهب یا عقیده و همچنین آزادی اظهار عقیده و ایمان می‌باشد...».

۲. بنگرید: نظام بین‌الملل حقوق بشر، پیشین، صفحه ۳۵۰

انتساب آنها به خداوند آفریننده انسان و شرح و بیان جایگاه بسیاری از حقوق شمرده شده این اعلامیه در موازین اسلامی است. اغلب آنها در مورد آزادی مذهبی و حقوق زنان به کلیات و به اجمال و اختصار اکتفا کرده‌اند. مثلاً در مقدمه اعلامیه حقوق بشر شورای اسلامی اروپا آمده است: «اسلام چهارده قرن قبل، برای بشریت یک مجموعه حقوق مطلوب و ایده‌آل آورده است و خداوند واضح و منع منحصر به فرد قانون و حقوق بشر می‌باشد. حقوق بشر در اسلام، جزء لاینفک نظام اسلامی است و همه دولت‌ها و سازمان‌های اسلامی مکلفاند آنها را اجرا نمایند».¹

به هر حال معروف‌ترین اعلامیه‌هایی که در این زمینه صادر شده عبارتند از:

۱. اعلامیه اسلامی جهانی شورای اسلامی اروپا در سال ۱۹۸۰، از سوی شورای اسلامی اروپا در مرکز لندن.
۲. اعلامیه حقوق بشر شورای اسلامی اروپا از همان مرکز در سال ۱۹۸۱ که در اجلاس یونسکو در سپتامبر سال ۱۹۸۱ به این عنوان اعلام شد.
۳. اعلامیه اجلاس کویت که در کنفرانس دسامبر سال ۱۹۸۰ که از سوی کمیسیون بین‌المللی حقوق دانان، دانشگاه کویت و اتحادیه وکلای عرب در کویت برگزار شد؛ صادر گردید.

تعدادی قانون اساسی به عنوان قانون اساسی نمونه اسلامی که اصول حقوق بشری نیز در آنها وجود دارد؛ صادر شده است. دو طرح اعلامیه

۱. نظام بین‌المللی حقوق بشر، پیشین، صفحه ۳۳۴

مربوط به حقوق بشر در اسلام نیز از سوی سازمان کنفرانس اسلامی در سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۱ در مکه و طائف منتشر شد.

۱-۳-۲. اعلامیه قاهره در مورد حقوق بشر در اسلام

سرانجام جدیدترین و رسمی‌ترین سندی که به عنوان اعلامیه حقوق بشر اسلامی از سوی سازمان کنفرانس اسلامی تهیه و به تصویب دولت‌های عضو آن سازمان رسید؛ اعلامیه معروف به اعلامیه قاهره در مورد حقوق بشر در اسلام است که پس از جلسات متعدد و بحث‌های فراوان سرانجام در اجلاس وزرای خارجه کشورهای اسلامی در مرداد ماه ۱۳۶۹ (اوت ۱۹۹۰) طی قطعنامه شماره ۴۹-۱۹۷۹ در قاهره پایتخت مصر به تصویب رسید و رسماً به عنوان اعلامیه حقوق بشر اسلامی اعلام شد که هم اکنون در کتاب‌های سندی منتشره از سوی سازمان ملل، این اعلامیه نیز در کتاب دیگر استناد حقوق بشر منتشر می‌گردد.

در قطعنامه وزرای خارجه آمده است:

«نوزدهمین کنفرانس وزرای خارجه سازمان کنفرانس اسلامی، با آگاهی از جایگاه انسان در اسلام، به عنوان جانشین خدا در زمین و با توجه به شناخت اهمیتی که یک سند حقوق بشر در اسلام برای راهنمایی دولت‌های عضو در همه جنبه‌های زندگی می‌تواند داشته باشد و با صدور اعلامیه قاهره در مورد حقوق بشر در اسلام موافقت می‌کند تا اعلامیه مزبور به عنوان راهنمای کلی برای دولت‌های عضو در زمینه حقوق بشر مورد استفاده قرار گیرد.»

تلاش‌هایی در جهت فعالیت بخشیدن به اجرای مواد اعلامیه و تنظیم سند الزام‌آور و احیاناً سازوکار نظارتی لازم برای آن صورت گرفته و جلسات کارشناسی سازمان کنفرانس اسلامی در این خصوص تشکیل شده است؛ ولی تاکنون نتیجه‌ای ملموس به دست نیامده است. به هر حال اعلامیه قاهره مشتمل بر یک مقدمه و ۲۵ ماده است. ویژگی کلی این اعلامیه را در چند جمله به شرح زیر می‌توان به اختصار بیان کرد:

۱. در این اعلامیه بر نقش و حضور خداوند در زندگی بشر و نشأت گرفتن همه حقوق و آزادی‌ها از دین مبین اسلام و نیازمندی انسان به تکیه‌گاه ایمانی و اعتقادی برای حمایت از این حقوق تأکید شده است.
۲. بسیاری از حقوق شناخته شده در این اعلامیه بر روای حقوق شناخته شده برای انسان در اعلامیه جهانی حقوق بشر ذکر شده است؛ ولی همه جا منشاء آن اسلام و شرط مشروعیت آن، عدم مغایرت با موازین اسلامی دانسته شده است.
۳. برخلاف اعلامیه جهانی حقوق بشر که فقط حقوق شناخته شده را برای انسان بیان کرده است؛ در این اعلامیه می‌توان گفت در عین حال که برخی از مصادیق حقوق بشر در موارد مختلف بیان شده است؛ اصل برداشتن تکلیف و عدم تبعیض در تکلیف و مسئولیت برای همه قرار داده شده است؛ به گونه‌ای که ماده (۱) اعلامیه مزبور در بند الف مقرر می‌دارد که: «همه مردم در اصل شرافت انسانی و تکلیف و مسئولیت برابرند؛ بدون هر گونه تبعیض از لحاظ نژاد یا رنگ یا زبان یا جنس یا اعتقاد دینی یا وابستگی سیاسی یا وضع اجتماعی و غیره»

۴. برخلاف اعلامیه جهانی که کاری به عقیده خوب و بد افراد ندارد؛ در این اعلامیه، عقیده صحیح دارای ارزش دانسته شده و تضمین کننده شرافت کامل انسان اعلام شده است. ذیل ماده (۱) مقرر می‌دارد:

«ضمناً عقیده صحیح تنها تضمین برای رشد این شرافت از راه تکامل انسان می‌باشد.»

۵. در خصوص آزادی عقیده مذهبی برخورد روشنی ارائه نشده است. طبق ماده ۱۰ «اسلام دین فطرت است و به کار گرفتن هر گونه اکراه نسبت به انسان یا بهره‌برداری از فقر یا جهل انسان جهت تغییر این دین به دینی دیگر یا به الحاد جایز نمی‌باشد.» در این اعلامیه تکلیف آزادی انتخاب مذهب به طور کلی روشن نشده است.

در ارتباط با موقعیت و حقوق زنان در جامعه، اعلامیه در ماده ۶، زن و مرد را در حیثیت انسانی مساوی اعلام کرده است؛ ولی در ارتباط با حقوق، از برابری حقوق زن با مرد سخن به میان نیاورده است؛ بلکه اجمالاً برای زن حقوقی شناخته است؛ همان گونه که وظایفی هم به عهده دارد. بنده الف ماده ۶ مقرر می‌دارد:

«در حیثیت انسانی زن با مرد برابر است و به همان اندازه که زن وظایفی دارد، از حقوق نیز برخوردار است و دارای شخصیت مدنی و ذمه مالی مستقل و حق حفظ نام و نسب خویش است.»

قسمت ذیل این بنده روشنی برخی از حقوق مدنی و انسانی را که هنوز هم در برخی نظامها مورد چالش است؛ برای زنان مشخص نموده است؛ ولی در قسمت اول لازم است؛ موضع اعلامیه در مورد حقوق مختلف

زن در جامعه و خانواده، در امور مدنی، سیاسی، کیفری و غیره، مشخص تر بیان شود.

در این اعلامیه بر اصل «آزاد به دنیا آمدن هر انسان و ممنوعیت بردگی» تصريح شده است (ماده ۱۱ بند الف) همچنین استعمار، تحریم شده و حق ملت‌ها برای مبارزه با استعمار و اشغال به رسمیت شناخته شده است (بند ب ماده ۱۱) که این امر از نوآوری‌های این اعلامیه بوده و قابل توجه است. مصونیت جان، مال، دین، خانواده و ناموس به طور مطلق برای هر انسان، به رسمیت شناخته شده است (بند الف ماده ۱۸) همچنین عدم تعرض در زندگی خصوصی هر فرد انسانی و حرمت محل سکونت، برای همه از حقوق اعلام شده در اعلامیه است. (بند ب و ج ماده ۱۸)^۱

شکنجه جسمی و روحی به طور مطلق منع شده (ماده ۲۰) و گروگان‌گیری با هر هدفی ممنوع اعلام شده است. (ماده ۲۱)

در اعلامیه حقوق بشر اسلامی برخی از مقررات حقوق بشردوستانه که در اسناد بین‌المللی در کنوانسیون‌های چهارگانه زن و اصولاً مقررات مربوط به حقوق بشر در جنگ و مخاصمات مسلحانه، متعرض آن می‌شوند؛ ذکر شده است؛ مانند مراقبت از کودکان، پیرمردان و زنان در مخاصمات مسلحانه

۱. ماده ۱۸: الف) هر انسانی حق دارد که نسبت به جان، دین، خانواده، ناموس و مال خویش در آسودگی زندگی کند. ب) هر انسانی حق دارد که در امور زندگی خصوصی خود در مسکن، خانواده، مال و ارتباطات، استقلال داشته و جاسوسی یا نظرارت بر او یا مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست، و باید از او در مقابل هر گونه دخالت زورگویانه در این شئون حمایت شود. ج) مسکن در هر حالی حرمت دارد و نباید بدون اجازه ساکنین آن، یا بصورت غیرمشروع وارد آن شد و نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنین آن را آواره نمود.

و ممنوعیت قطع درختان و از بین بردن زراعت و امثال آن که در ماده ۳ بندهای الف و ب ذکر شده است.

شناختن حق انسانی برای زندگی در یک محیط عاری از مفاسد و بیماری اخلاقی و تکلیف دولت و جامعه برای فراهم کردن زمینه رشد جنبه معنوی زندگی (موضوع ماده ۱۷) از نوآوری‌های این اعلامیه است. همچنین ضمن اعلام آزادی بیان و تبلیغات، حمله به مقدسات و کرامات انبیاء و ایجاد اختلال در ارزش‌ها و زیان رساندن به اعتقادات مردم، ممنوع اعلام شده است. (ماده ۲۲ بند ج)^۱ امری که طبعاً اعلامیه جهانی حقوق بشر به این روشی توجهی بدان مبذول نداشته هر چند محدودیتی در حد حفظ نظم عمومی و مقتضیات صحیح اخلاقی در بند ۲ ماده ۲۹^۲ بر آزادی‌های مندرج در اعلامیه ذکر شده است.

بررسی همه موارد مندرج در اعلامیه حقوق بشر اسلامی قاهره، در این نوشته مورد نظر نیست؛ ذکر این نکته خالی از فایده نیست که بسیاری از موارد ذکر شده در اعلامیه به عنوان حقوق افراد انسانی، همان‌هایی است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و یا سایر اسناد بین‌المللی نیز آمده است. برخی نوآوری‌ها نیز در این اعلامیه وجود دارد که قابل توجه است و نسبت

-
۱. بند ج ماده ۲۲؛ «تبلیغات، یک ضرورت حیاتی برای جامعه است و سوء استفاده و سوء استعمال آن و حمله به مقدسات و کرامات انبیاء یا به کارگیری هر چیزی که منجر به ایجاد اختلال در ارزش‌ها یا مقتنت شدن جامعه یا موجب زیان یا متلاشی شدن اعتقاد شود، ممنوع است».
 ۲. بند ۲ ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر: «هر کس در اجرای حقوق و آزادی‌های خود، فقط تابع محدودیت‌هایی است که به وسیله قانون، منحصراً به منظور تأمین شناسایی و رعایات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم عمزمی و رفاه همگانی، در شرایط یک جامعه دموکراتیک، وضع گردیده است».

۳۴ منشور حقوق بشر اسلامی : چالش‌ها و راهکارها

به برخی موارد نیز به صورت روشن و شفاف، موضع اعلامیه بیان نشده است. اما نکته مهمی که در این قسمت می‌خواهیم متعرض آن شویم؛ این است که اعمال بسیاری از حقوق در اعلامیه قاهره موکول به انطباق با شرع و یا عدم مغایرت آن با شریعت شده است.

ماده ۲۵(آخرین ماده اعلامیه) مقرر می‌دارد که:

«شریعت اسلامی تنها مرجع برای تفسیر یا توضیح هر ماده از مواد این اعلامیه است.» و ماده ۲۴ نیز اشعار می‌دارد که: «کلیه حقوق و آزادی‌های مذکور در این سند، مشروط به مطابقت با احکام شریعت است.»

به غیر از این دو ماده کلی در بسیاری از مواد دیگر نیز که امری به عنوان حق یا آزادی یا ضابطه‌ای اعلام شده مقید به محدوده شرع شده است. مثلاً در بند ب ماده ۲۳ آمده است:

«هر انسانی حق دارد در اداره عمومی کشور خود به طور مستقیم یا به طور غیرمستقیم شرکت نماید و همچنین او می‌تواند تصدی پست‌های عمومی را بر طبق احکام شریعت عهده‌دار شود.» و یا در بند الف ماده ۲۲ در مورد آزادی بیان آمده است: «هر انسانی حق دارد که نظر خود را به هر شکلی که مغایر با اصول شرعی نباشد؛ آزادانه بیان دارد.»

بند د ماده ۱۹ در خصوص بیان اصل قانونی بودن جرم و مجازات مقرر می‌دارد:

«هیچ عملی جرم نیست و مجازات ندارد؛ مگر به موجب احکام شریعت.»

در خصوص تساوی در برابر قانون، بند الف ماده ۱۹ می‌گوید: «مردم در برابر شرع مساوی هستند.»

در رابطه با مالکیت معنوی و استفاده از ثمره دستاوردهای علمی، ماده ۱۶ مقرر می‌دارد که:

«هر انسانی حق دارد از ثمره دستاوردهای علمی یا ادبی یا هنری یا تکنولوژیکی خود سود ببرد و حق دارد از منافع ادبی و مالی حاصله از آن حمایت نماید؛ مشروط بر این که آن دستاورد (اثر) مغایر با احکام شریعت نباشد.» حتی در مورد حق حیات که به عنوان موهبت الهی و حق تضمین شده برای هر انسانی در بند الف ماده ۲ ذکر شده است، سلب این حق و کشتن به مجوز شرعاً موقول شده است.^۱

طبعاً اعلامیه حقوق بشر اسلامی که حقوق بشر را از دیدگاه اسلام بیان می‌دارد؛ باید محدوده آن را موازین شرع اعلام کند؛ ولی آنچه در این جا قابل بحث است و فهم و اجرای مقررات اعلامیه را دچار مشکل می‌کند؛ روشن نبودن قطعی موازین شرع و احکام شریعت است. خصوصاً با توجه به اختلاف نظر نسبتاً فراوانی که در احکام شریعت بین مکاتب و مذاهب مختلف اسلامی وجود دارد. بنابراین در مقام تفسیر ماده‌ای از اعلامیه یا در مقام اجرای حکم ذیل بند الف ماده ۲ یا جرم و مجازات دانستن عملی، طبق بند د ماده ۱۹ و نظایر آن که باید براساس موازین شریعت، تفسیر، تعیین و

۱. بند الف ماده ۲: «زندگی موهبتی الهی و حقی است که برای هر انسانی تضمین شده است و بر همه افراد و جوامع و حکومت‌ها واجب است که از این حق حمایت نموده و در مقابل هر تجاوزی علیه آن ایستادگی کنند و کشتن هیچ کس بدون مجوز شرعاً جایز نیست.»